

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Waakzaamheid geboden. Aandachtspunten bij ontwikkelingen in het Nederlandse strafprocesrecht

Cleiren, C.P.M.; Deruyck F., Rozie M.

Citation

Cleiren, C. P. M. (2011). Waakzaamheid geboden. Aandachtspunten bij ontwikkelingen in het Nederlandse strafprocesrecht. In R. M. Deruyck F. (Ed.), *Het strafrecht bedreven. Liber amicorum Alain De Nauw* (pp. 85-96). Brugge: Die Keure. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/18356>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/18356>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Waakzaamheid geboden

Aandachtspunten bij ontwikkelingen in het Nederlandse strafprocesrecht

C.P.M. Cleiren

Inleiding

Nabuurschap schept banden en interesse, ook tussen strafrechtswetenschappers. Zonder bijzondere inzet en inspanningen van individuele wetenschappers blijft de interesse in elkaars werk en de eigenheid van de daarbij passende nationale context evenwel vaak beperkt.

Gelukkig kan het ook anders. Collega de Nauw heeft zich op zeer persoonlijke wijze ingezet om banden tussen Belgische en Nederlandse strafrechtwetenschapper te smeden en de interesse voor elkaars rechtsstelsel daadwerkelijk een fundament te bieden. Hij heeft zich zowel met zijn activiteiten voor de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland, alsmede als lid van de begeleidingscommissie van het Nederlandse Onderzoeksproject Strafvordering 2001 met verve ingezet om zijn brede kennis en overzicht van het Belgische strafrecht vruchtbaar te maken voor de Nederlandse strafrechtswetenschapper en wetgever. Het gezag van zijn inbreng is daarbij steeds maximaal tot zijn recht gekomen dankzij zijn vriendelijke, weloverwogen en bescheiden attitude.

Indachtig zijn betrokkenheid bij de ontwikkelingen van het Nederlandse strafrecht zullen in deze bijdrage enkele hoofdlijnen van recente ontwikkelingen op het terrein van de wetgeving met betrekking tot het Nederlandse strafprocesrecht worden geschetst en kritisch onder de loep genomen. Daarbij wordt de aandacht geconcentreerd op die aspecten die voor het karakter van het strafprocesrecht tamelijk fundamenteel zijn, zodat deze beschouwing hopelijk ook kan bijdragen aan de onderlinge band tussen strafrechtswetenschappers uit België en Nederlands en aan reflectie op zowel het Nederlandse als het Belgische stelsel.

Activiteiten met het oog op een herziening van het Wetboek van Strafvordering

Op 22 oktober 2003 schreef de minister van justitie een brief naar de tweede kamer onder de titel Algemeen Kader herziening Strafvordering, een notitie die het algemeen kader bevat voor de herziening van onderdelen van het Wetboek van Strafvordering.¹ Kort samengevat in de termen van de begeleidende brief gaat het erom welke hoofdlijnen hij voor ogen heeft voor een herziening van het wetboek en hoe de daaraan door hem ten grondslag gelegde uitgangspunten zich verhouden tot het doel van het strafproces en de eisen die aan een wetboek moeten worden gesteld. De voorstellen van de minister zijn in belangrijke mate geïnspireerd op uitgangspunten van het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 onder leiding van Knigge en Groenhuijsen.² Hij is van oordeel dat de

---

¹ Kamerstukken II 2003/2004 29271, nr. 1

² Het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 werd geïnitieerd en uitgevoerd door een onderzoeksgroep onder leiding van prof. mr. G. Knigge en prof. mr. M.S. Groenhuijsen. Het project resulteerde in de

voorstellen van de onderzoekers geen aanleiding geven tot een fundamentele stelselwijziging in de zin van een totaal andere wijze van procesvoering. De minister stelt in de inleiding van het Algemeen kader bovendien uitdrukkelijk dat hij van oordeel is “dat het project herziening strafvordering een modern, consistent en beter gefundeerd wetboek moet opleveren.” Het Algemeen kader bevat vervolgens een uitwerking van de plannen.

Het Algemeen kader zelf bevat geen uitwerking van de principiële fundamenten van ons strafproces. We zullen ons voor een beeld daarvan dus moeten oriënteren op de drie daarin wél genoemde uitgangspunten en enkele niet systematisch behandelde noties in de tekst, bijvoorbeeld over het contradictoire proces, de verantwoordelijkheden van de burger en de actieve rechter. Er worden in aansluiting op het onderzoeksproject Strafvordering 2001 een aantal voorstellen gedaan voor verandering van het Wetboek van Strafvordering op onderdelen: de functie van het gerechtelijk onderzoek, de positie van de rechter-commissaris, het derde spoor, de stroomlijning van het hoger beroep en een aanscherping van de positie van het slachtoffer, de deskundige en getuigen door hen tot een ware procesdeelnemer te verheffen. Met betrekking tot de rol van de zittingsrechter formuleert de minister als belangrijk uitgangspunt dat bij de waarheidsvinding in strafzaken voor de rechter een cruciale rol is weggelegd. Deze is actief en niet lijdelijk en heeft een zelfstandige verantwoordelijkheid voor de omvang en volledigheid van het onderzoek in het licht van de vaste vragen die hij op grond van de artikelen 348 en 350 van het wetboek moet beantwoorden. De minister laat in ieder geval in de toelichting de traditionele rol van de zittingsrechter als actieve rechter intact. Aan de andere betrokkenen worden in navolging van de onderzoeksgroep specifieke procesfuncties/rollen toegekend

De voorstellen van het Onderzoeksproject Strafvordering 2001

Zoals gezegd zijn de voorstellen van de minister sterk geïnspireerd op het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 onder leiding van Knigge en Groenhuijsen, het project waaraan collega de Nauw als lid van de begeleidingscommissie bijdroeg. Een belangrijk aandachtspunt in het verband van plannen van de minister tot herziening van het Wetboek van Strafvordering is, dat de voorstellen die de onderzoeksgroep deed een onderlinge samenhang vertoonden. De onderzoekers van het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 stelden zich de vraag of het totaal aan veranderingen in het Wetboek van Strafvordering in het verleden ten koste is gegaan van een coherente systematische grondslag van het wetboek en beantwoordden die vraag positief. De wijzigingen die door hen werden voorgesteld hingen daarom ten nauwste met elkaar samen. Groenhuijsen waarschuwde op een van de congresdagen gewijd aan de voorstellen zelfs al voor partiële invoering van de voorstellen, bijvoorbeeld om budgettaire redenen. Het oordeel van de onderzoeksgroep over verlies aan coherente systematische grondslag wordt in de notitie Algemeen Kader herziening Strafvordering weliswaar gedeeld door de minister, maar

---

publicatie van vier boeken: Het onderzoek ter terechtzitting, 1999; Het vooronderzoek in strafzaken 2001; Dwangmiddelen en rechtsmiddelen, 2002 en Afronding en verantwoording in 2004 (allen uitgegeven bij Kluwer, Deventer). Zie voor een uitwerking van de uitgangspunten de volgende paragraaf.

zonder dat daaraan ingrijpende consequenties worden verbonden. Zo geeft hij – beknopt samengevat – aan dat er geen integrale herziening van het Wetboek van Strafvordering komt, dat een deel van de wijzigingen voortbouwt op de voorstellen van het Onderzoeksproject Strafvordering 2001, maar een ander deel aansluit aan op andere onderdelen van het lopende wetgevingsprogramma.

Enfin, wij weten allemaal dat de politiek zich aan waarschuwingen die zijn gericht op samenhang en consistentie weinig gelegen laat liggen. En, dat zal ook blijken in dezen het geval te zijn.

De onderzoeksgroep van het Onderzoeksprogramma Strafvordering 2001 benoemde een aantal uitgangspunten: de niet-lijdelijke rechter, een evenwichtige verdeling van de zittingscapaciteit, optimalisering van de rechten van de verdediging, een groter accent op de interactie van de procesdeelnemers en de erkenning van een zelfstandige positie van slachtoffer en getuige. De uitwerking van die uitgangspunten door de onderzoeksgroep verdient – met uitzondering van de evenwichtige verdeling van de zittingcapaciteit – in het verband van deze bijdrage wel enige toelichting.

Wat betreft de optimalisering van de rechten van de verdediging achten zij – anders dan deze omschrijving wellicht doet vermoeden – inkadering van de verdedigingsrechten in een op vlotte afdoening ingericht strafproces aangewezen. De vraag daarbij is niet zozeer of de mogelijkheden van de verdediging worden ingeperkt, maar of die inperking wezenlijk afbreuk doet aan het verdedigingsbelang. In de voorstellen komt het zwaardere accent op de rechten van de verdediging vooral tot uiting in de uitwerking van het ondervragingsrecht en in de vormgeving van het aanwezigheidsrecht. Met de erkenning van een zelfstandige positie van het slachtoffer als procesdeelnemer – die inmiddels is gerealiseerd in een aparte afdeling van het wetboek – beogen de onderzoekers mede een versterking van diens rechtspositie te bewerkstelligen. Waar de onderzoekers een groter accent op de interactie van de procesdeelnemers voorstellen strekt dat er onder meer toe dat de agenda van het strafproces in vergaande mate zal worden bepaald door de procesactoren, waarbij fair hearing niet moet worden gezocht in starre vormvoorschriften, maar in een behoorlijke taakuitoefening of rolvulling door de procesactoren. Waar het gaat om de niet-lijdelijke rechter wordt in de projectvoorstellen de actieve rol van de rechter op een aantal punten aangescherpt.

De uitgangspunten van de onderzoeksgroep passen in hun eigen opvatting op het basisconcept van een contradictoir geding. Door het centraal stellen van tegenspraak wordt het dialoogkarakter van het geding onderstreept. Dit brengt met zich mee dat de agenda van het strafproces in vergaande mate wordt bepaald door de procesactoren. De rechter ter terechtzitting is actief en is verantwoordelijk voor de zorgvuldigheid en volledigheid van het onderzoek ter zitting. Teneinde zijn leidende rol waar te kunnen maken en inhoud te geven krijgt de zittingsrechter meer dan voorheen bevoegdheden om deze verantwoordelijkheid ook waar te maken. Dit brengt onder andere mee dat hem meer mogelijkheden worden geboden om de grondslag van het geding vast te stellen door de beschuldiging materieel te interpreteren en een sterkere en grotere betrokkenheid te geven bij de samenstelling van de getuigenlijst.

Men zou het wellicht ook zo kunnen stellen dat ons strafprocesrecht volgens de plannen een sterker vooronderzoek krijgt en tegelijkertijd steeds meer elementen van een contradictoire procedure opneemt, waarbij – anders dan bijvoorbeeld in meer common

law georiënteerde stelsels – de rechter wel een actieve rechter rol zal moeten blijven spelen.³

De verhouding vooronderzoek/eindonderzoek en de actieve strafrechter in het Wetboek van 1926

Bij de totstandkoming van het Wetboek van 1926 is, in aansluiting op de destijds heersende rechtscultuur, het overheersend inquisitoire karakter van het vooronderzoek gerespecteerd. Ter ‘compensatie’ van de daarmee samenhangende zwakke positie van de verdachte en de verdediging, zijn met name op het grensvlak van vooronderzoek naar eindonderzoek en voor het eindonderzoek zelf waarborgen gecreëerd in handen van de rechter. Die behoort mede daarom geen lijdelijke, maar een actieve rechter te zijn. Een deel van de aanspraken die voor de verdachte en verdediging uit deze ‘compensatie’ voortvloeien zijn expliciet als (proces)rechten geformuleerd. Deze procesrechten brengen een zeker evenwicht tot stand tussen de vervolgende overheid en de verdachte gedurende het eindonderzoek. In die zin kan men – in navolging van de handboeken - voor die fase dan ook spreken van een (gematigd) accusatoir proces. Dat ook die laatste fase van de strafrechtelijke procedure slechts gematigd accusatoir valt te noemen herkent men onder meer in het gegeven dat de verdachte ter terechtzitting in het eindonderzoek niet een volledig aan het OM gelijkwaardige procespositie heeft. Binnen dit uitgangspunt gedacht is het niet alleen niet verwonderlijk, maar ook consistent dat in het Wetboek van Strafvordering van 1926 geen risico’s voor de verdachte bestaan als het gaat om zijn keuzes voor een bepaalde proceshouding. Waar hij op bepaalde onderdelen van zijn ‘rol’ object van onderzoek blijft, kan men hem ook niet tot veel ‘verplicht’ houden.

Ook de verhouding tussen voor- en eindonderzoek en de keuzes voor de rol van rechter en openbaar ministerie daarbinnen hangen rechtstreeks samen met keuzes rondom het vervolgingsmonopolie en de keuze voor het genoemde overheersend inquisitoir, respectievelijk gematigd accusatoir karakter van ons stelsel en kunnen daarom ook slechts goed worden begrepen met inachtneming van de totale context.⁴ Kortom, de rollen van de procesdeelnemers (de relatief sterke ‘startpositie’ van het OM, de actieve rol van de rechter en de vrijheid in de proceshouding van de verdachte) en de verhouding tussen de procesdeelnemers, alsmede hun verhouding in het vooronderzoek en eindonderzoek, vormen kenmerken van ons strafproces waarvan men niet een kan wijzigen zonder daarmee ook aan de samenhang in en consistentie van de wettelijke regeling en de daarin besloten fundamentele keuzes te tornen.

Realisering van de herzieningsplannen tot nu toe

---

³ Men kan deze plannen wellicht ook zo duiden dat er sprake is van een poging om het goede van common law stelsels met ons civil law stelsels elkaar te verenigen.

⁴ Hierbij moet worden onderstreept dat de aanduidingen hier worden gebruikt met het oog op het ‘karakteriseren’ van het proces in de context van deze bijdrage. Daarbij wordt volledig erkend dat met het gebruik van deze termen bijna als vanzelf onrecht wordt gedaan aan de wereld van ideeën en theorieën die achter deze noemers schuil gaan en dat gebruik bezien vanuit en binnen een andere context zelfs onzuiver zou kunnen zijn.

Het is in het perspectief van ontwikkelingslijnen zinvol om nu, enkele jaren later, te bezien hoe het met de plannen van de minister in het Kader herziening Strafvordering en met de uitgangspunten van het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 staat. Een deel van de voorstellen en plannen is reeds gerealiseerd. De stroomlijning hoger beroep is ingevoerd, het derde spoor (de strafbeschikking) is aanvaard en wordt gefaseerd ingevoerd, de positie van het slachtoffer is in eerste instantie versterkt met het spreekrecht en inmiddels ook met de inwerkingtreding van de Wet Versterking van de positie van het slachtoffer.⁵ De Wet Deskundigen is verwerkt in een nieuwe Titel IIIC van Boek I en in werking getreden.⁶ De voorstellen die in het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 werden gedaan in verband met het gerechtelijk vooronderzoek en de positie van de rechter-commissaris zijn niet gevolgd door de minister. Lopende voorstellen op dat punt behelzen onder meer een afschaffing van het gerechtelijk vooronderzoek en een – relatieve - versterking van de positie van de RC.⁷ Een aantal aspecten van deze wijzigingen worden hier nader belicht.

De strafbeschikking

Met de invoering van de strafbeschikking (Wet OM-afdoening) is een ingrijpende verandering teweeggebracht in de traditionele verhouding tussen Openbaar Ministerie en rechter (Boek II, titel IVA, Afdeling 1). De wet creëert een gemitigeerde bevoegdheid tot het zelfstandig opleggen van sancties door het openbaar ministerie en – gelimiteerd - door opsporingsambtenaren en bestuursorganen. De rechter komt er in beginsel niet aan te pas. De verdachte kan weliswaar verzet aantekenen tegen de beschikking van het Openbaar Ministerie, maar dat vereist uitdrukkelijk actie van zijn kant. Het initiatief voor een behandeling van de zaak voor de rechter ligt dus bij verdachte en dat geldt ook voor de risico's die daarmee zijn verbonden. De strafbeschikking is wel een strafrechtelijke – geen bestuurlijke – boete, nu in geval van verzet door de verdachte het traditionele strafrecht zijn gebruikelijke verloop voor de rechter heeft. De wetgeving wordt inmiddels gefaseerd 'uitgerold' volgens een OM-aanwijzing.⁸ Hoewel de transactie – een afdoening met een ander, namelijk consensueel, rechtskarakter – vooralsnog blijft bestaan ligt het in de bedoeling die op den duur volledig op te heffen.

De regeling heeft voorafgaand aan de totstandkoming tot veel discussie aanleiding gegeven. Die betrof zowel het vereiste van toegang tot de rechter, als de beoogde resultaten in het licht van efficiency. Ook het feit dat de strafbeschikking mogelijk is voor misdrijven waarop naar de wettelijke omschrijving gevangenisstraf van niet meer dan zes jaar is gesteld en het gegeven dat niet alleen een geldboete, maar ook een taakstraf en bijvoorbeeld een ontzegging van de rijbevoegdheid kan worden opgelegd door het Openbaar Ministerie gaf aanleiding tot verdeeldheid. De bevoegdheid van het Openbaar Ministerie wordt door velen wel zeer groot geacht.

---

⁵ Wet Stroomlijning hoger beroep van 5 oktober 2006, Stb 470 (i.w. tr. 1 maart 2007); Wet op de OM-afdoening (de strafbeschikking) van 7 juli 2006, Stb. 330 (i.w.tr. 1 februari 2008) zie voor de gefaseerde inwerkingtreding de aanwijzing OM-afdoening 2008A/028, Strcrt.2009, 10 (geldig tot 31 januari 2013); Wet op het spreekrecht van 21 juli 2004, Stb. 382, i.w.tr. op 1 januari 2005, Wet versterking positie van het slachtoffer van 17 december 2009, Stb. 2010, nr. 1 (i.w.tr. 1 januari 2011).

⁶ Wet deskundige in strafzaken van 22 januari 2009, Stb. 2009, 33 (i.w.tr. 1 januari 2010).

⁷ Wetsvoorstel versterking positie rechter-commissaris, Kamerstukken II 2009/2010, 32 177.

⁸ Zie noot 5.

De versterking van de positie van het slachtoffer

In de loop van de afgelopen twee decennia is veel verbeterd in de positie van het slachtoffer. Deze verbeteringen werden steeds uitgevoerd met inachtneming van het eigen karakter van ons strafproces. De voorlaatste belangrijke wijziging die werd doorgevoerd in ons Wetboek van Strafvordering was de invoering van het spreekrecht voor het slachtoffer. Deze regeling is overgenomen in de per 1 januari 2011 ingevoerde nieuwe titel voor het slachtoffer. De omschrijving daarvan was en is summier. Het recht beperkt zich tot de gevolgen van het strafbare feit (art. 51^e Sv). In de Mvt werd aangegeven dat de spreekgerechtigde zich moet onthouden van opmerkingen betreffende de bewijsbaarheid van het ten laste gelegde, de strafbaarheid van de verdachte en de straftoemeting.⁹ Deze beperkende norm sluit aan op het karakter van ons strafproces en de beoogde beperkte functie van de verklaring voor de beslissingen van de rechter. Bij de vervolgens ingevoerde Wet versterking positie van het slachtoffer is uitdrukkelijk gekozen om het karakter van ons strafproces niet fundamenteel te veranderen, doch binnen de bestaande kaders de positie van het slachtoffer wel te verbeteren.¹⁰ Er is daarom niet gekozen voor een positie van het slachtoffer als procespartij, maar wel als procesdeelnemer. In de nieuwe Titel IIIA van het Wetboek van Strafvordering worden met het oog daarop aan het slachtoffer rechten toegekend (art. 51b lid 1 en 2 Sv). Er is een recht op informatie over aanvang en voortgang van de zaak vastgelegd in art. 51a lid 3 en 4 Sv. Het recht op rechtsbijstand en vertegenwoordiging is geregeld (art. 51c lid 1 en 2 Sv), alsmede het recht op een tolk (art. 51c lid 3 Sv). Daarnaast is bepaald dat het Openbaar Ministerie en de rechter het slachtoffer correct dienen te bejegenen (art. 51a lid 2 en art 288a, lid 2 Sv). De mogelijkheden om als benadeelde partij schadevergoeding te vorderen zijn verruimd (Boek I, Titel IIIA, tweede afdeling) en de kring van voegingsgerechtigden is uitgebreid met directe nabestaanden.

Ondanks de voordelen die de wijzigingen meebrengen voor het slachtoffer zijn er ook kritische punten te benoemen vanuit het perspectief van fundamentele keuzes van een stelsel van strafprocesrecht, een evenwichtige verhouding tussen voor- en eindonderzoek en de door de minister beoogde actieve rol van de rechter.

Het is opvallend dat de wettelijke positie van het slachtoffer in Nederland ‘achterblijft’ bij de omringende landen als het gaat om de mogelijkheid van vervolgen of invloed op de vervolgingsbeslissing door het slachtoffer van strafbare feiten.

Dat de mogelijkheden voor vergoeding van schade als benadeelde partij zijn verruimd en het slachtoffer nu ook in de hoedanigheid van ‘slachtoffer’ bij wet rechten toekomen maakt hem – anders dan de beeldvorming wellicht meebrengt – nog niet minder kwetsbaar als het gaat om de realisering daarvan. Hij is slechts procesdeelnemer en de doorwerking van hetgeen hij inbrengt is beperkt door de eerder genoemde beperkende voorwaarde bij zijn spreekrecht. Er is geen enkele aanwijzing voor de rechter hoe hij zijn rol als actieve rechter ten opzichte van het slachtoffer dient in te vullen. Nu ook de norm voor correcte bejegening niet is geconcretiseerd en bovendien slechts als een

---

⁹ TK 2001/2002 27 632, nr. 5 p. 8 en 12.

¹⁰ Zie in dit verband de brieven aan de voorzitter van de Tweede kamer in het licht van het programma Kader Herziening Strafvordering. De noodzaak voor verbetering vloeit voort uit de verplichting tot De implementatie van het EU-Kaderbesluit van 15 maart 2001 (PbEg 22 maart 2001, L 82. , p. 7730971).

instructienorm en niet als waarborgnorm is neergelegd, blijft het slachtoffer sterk afhankelijk van de wijze waarop de zittingsrechter die rechten ook actief zal waarborgen. Dat kan onder omstandigheden tot een kwetsbare situatie leiden. Men kan daarvoor bijvoorbeeld denken aan de mogelijkheid die met de Wet versterking positie slachtoffer is gecreëerd in art. 302 lid 1 Sv. Dat artikel regelt dat, nadat het slachtoffer zijn verklaring heeft afgelegd, door de officier van justitie en de verdachte nadere vragen kunnen worden gesteld door tussenkomst van de voorzitter. Daarmee krijgt het slachtoffer tot op zekere hoogte toch de niet bedoelde rol als procespartij, en dan nog wel op een zodanige manier dat hij er mogelijk meer nadelen dan voordelen van ondervindt. Het valt immers niet uit te sluiten dat het slachtoffer een dergelijke ondervraging emotioneel als uiterst onheus en onplezierig ervaart, een ervaring die kan bijdragen aan secundaire victimisatie.

Dat de positie van procesdeelnemer een magere positie is blijkt bijvoorbeeld ook uit het gegeven dat de wet niet voorschrijft dat in het proces-verbaal van de zitting of in het vonnis of arrest melding wordt gemaakt van hetgeen het slachtoffer op de zitting heeft ingebracht. Uit het feit dat dat in de strafrechtspraktijk ook niet gebeurt, kan men wellicht afleiden dat de strafrechter zijn opdracht om actief te zijn in ieder geval niet heel breed opvat.

De wet op de deskundigen

De eveneens recent ingevoerde wetgeving met betrekking tot de deskundige beoogt tegemoet te komen aan de betrekkelijk magere regeling die het wetboek bevatte en die voornamelijk was toegespitst op het gerechtelijk vooronderzoek. De regeling maakt deel uit van de geplande herstructurering van het vooronderzoek. Er is voor de deskundige een eigen titel gecreëerd in Boek I, Titel IIIC.

Wat betreft de aanpassingen in de regeling van de deskundige kan worden vastgesteld dat de veranderingen vooral het vooronderzoek betreffen. De procespositie verandert niet alleen voor de deskundige zelf (art. 51i -51m Sv en art. 343 Sv), maar ook voor de rechter-commissaris (art. 227-232 Sv), de OvJ (art. 150-150c) en de verdediging. De verdediging krijgt metterdaad een wat sterkere positie: een notificatieverplichting door de OvJ en een bij wet geregelde maatstaf voor de beoordeling van een verzoek van de verdachte om nader onderzoek (in het belang van het onderzoek). Ook het inschakelen van een deskundige op eigen initiatief van de verdediging is mogelijk gemaakt (art. 150-150a Sv). De bevoegdheden van de rechter-commissaris zijn eveneens uitgebreid (art. 227-232 Sv). Hoewel de algemene bepalingen uit de nieuwe Titel IIIC ook in het eindonderzoek van toepassing zijn is de regeling voor het oproepen en horen van deskundigen gelijkschakeld gebleven aan de regeling van de getuige, zoals in de oude situatie (art. 299 Sv). Overigens is ook de nadruk voor de werkzaamheden van de deskundige blijven liggen op het uitbrengen van een schriftelijk deskundigenverslag.

Opvallend is dat met de invoering van deze wettelijke regeling op geen enkele wijze een daarmee samenhangende rol voor de rechter ter terechtzitting in de zin van toetsing of controle is gecreëerd. Toch zal deze de oorspronkelijk aan onze processtelsel ten grondslag liggende gedachte van een actieve rechter nog steeds moeten worden ingevuld. De voorwaarden daarvoor zullen evenwel wezenlijk veranderen met de nog komende aanpassingen van het vooronderzoek. De verdediging heeft verzoeken tot

deskundigenonderzoek al in het vooronderzoek kunnen doen en de rechter-commissaris zal mogelijk ook al een actievere bemoeienis hebben gehad. De vraag is hoe de zittingsrechter onder die omstandigheden zijn actieve rol met betrekking tot de waarheidsvinding zal moeten vervullen. Er kan dan immers sprake zijn van een frictie tussen de grotere activiteiten van betrokkenen en procesposities in het vooronderzoek en het onverminderd aanwezige belang van een actief optreden van de zittingsrechter.

Het Wetsvoorstel versterking positie rechter-commissaris

Volgens het lopende wetsvoorstel versterking positie rechter-commissaris wordt het gerechtelijk vooronderzoek en de mini-instructie afgeschaft. Daar tegenover staat dat de positie van de rechter-commissaris wordt versterkt. Deze ontwikkeling is opvallend in die zin, dat deze niet overeenkomt met de voorstellen van het Onderzoeksproject 2001 en bijvoorbeeld haaks staan op ontwikkelingen in het Franse stelsel, een stelsel dat juist op dit procesaspect de bakermat van het Nederlandse stelsel vormt.

De rechter-commissaris zal eenvoudiger kunnen worden ingeschakeld door het Openbaar Ministerie en de verdediging. De rechter-commissaris zal ook een betere informatiepositie krijgen, zodat hij de volledigheid, de evenwichtigheid en de voortgang van het onderzoek optimaal kan bewaken. Hem zal in dat verband een actievere rol moeten toekomen. Ook van de verdediging wordt een actievere houding verwacht, zodat het eindonderzoek effectiever kan worden afgewikkeld. Verzoeken tot aanvullende onderzoeken ter terechtzitting zullen niet zo eenvoudig ontvankelijk zijn als de verdediging in een eerder stadium al de kans heeft gehad deze te laten verrichten. Tijdrovende terugwijzingen zullen op deze manier volgens de toelichting tot een minimum beperkt kunnen worden.

In de commentaren op de voorstellen wordt er uitdrukkelijk op gewezen dat een versterkt voorbereidend onderzoek, ook in geval er sprake is van een krachtiger en meer zichtbare en merkbare inbreng van de rechter-commissaris daarin, er niet toe zou mogen leiden dat de zittingsrechter zich daar achter gaat verschuilen. In het kader van betere garanties voor de juistheid van de inhoud van de rechterlijke beslissingen is met name met het oog op de waarheidsvinding – naast het voorbereidend onderzoek – versterking van het onderzoek ter terechtzitting als zelfstandig onderzoek noodzakelijk. Immers, ook bij een versterkte rol van de rechter-commissaris in het voorbereidend onderzoek zal de eigen en zelfstandige verantwoordelijkheid van de zittingsrechter voor de waarheidsvinding tn aanzien van het ten taste gelegde feit voorop moeten staan. De noodzaak daartoe is de afgelopen jaren – in aansluiting op de ervaringen die veelal worden aangeduid als gerechtelijke dwalingen – steeds vaker onderkend. De zittingsrechter zal zich bijvoorbeeld in geval van twijfel over de aanwezigheid van voldoende overtuigend bewijsmateriaal vrij moeten blijven voelen om de zaak voor nader onderzoek terug te wijzen naar de rechter-commissaris.

Evaluatie op hoofdlijnen

Met de inmiddels gerealiseerde wijzigingen en lopende voorstellen blijven de belangrijkste principes van het Wetboek van Strafvordering van 1926 onverminderd

overeind. De rechter blijft de leiding houden van het eindonderzoek, het OM wordt niet louter beschouwd als ‘tegenpartij’ van de verdachte, maar ook als magistraat, de verdachte is niet een volledig aan het OM gelijkwaardige procespartij en het slachtoffer is nog steeds geen vervolgende of procespartij, maar een procesdeelnemer.

Maar er zijn ook tamelijk wezenlijke verschuivingen zichtbaar in het licht van principiële uitgangspunten die het Nederlandse strafproces de afgelopen decennia hebben gekenmerkt..

Verschuiving in de verhouding voor- en eindonderzoek

Allereerst kan worden geconstateerd dat met de invoering van de strafbeschikking een ingrijpende verandering in de traditionele verhouding tussen Openbaar Ministerie en rechter tot stand is gebracht. Maar de gevolgen van de invoering reiken verder. De opbouw van het strafrechtelijk onderzoek zoals die door de wetgever van 1926 in het Wetboek van Strafvordering werd gedacht en uitgewerkt, was sterk georiënteerd op de gedachte dat een vermoedelijk gepleegd strafbaar feit aan de rechter zou worden voorgelegd. Het onderzoek ter terechtzitting vormde de kern van het strafproces.¹¹ Deze stand van zaken was al aan erosie onderhevig, maar de strafbeschikking reduceert de centrale positie van het eindonderzoek nog veel verder.

Opvallend aan de veranderingen die inmiddels zijn gerealiseerd en aan de voorstellen voor het vervolg is dat zij zich voornamelijk – met uitzondering van de Wet stroomlijning hoger beroep en enkele aanpassingen in de positie van het slachtoffer (waaronder begrepen de benadeelde partij) – richten op het vooronderzoek. De tendens om het vooronderzoek te versterken en weinig aandacht te besteden aan de gevolgen daarvan voor het eindonderzoek zien we ook terug op het punt van de waarheidsvinding in brede zin. Het valt niet uit te sluiten dat de plannen tot versterking van de positie van de rechter-commissaris een verzwakking van de rol van de zittingsrechter bij de waarheidsvinding in het eindonderzoek teweeg zullen brengen.

De actieve zittingsrechter

Het is opvallend dat in de gerealiseerde wetgeving en de lopende voorstellen aan de rechter ter terechtzitting geen nieuwe aanknopingspunten worden geboden om de ‘kleuring’ van het proces, zoals voorgestaan in het Onderzoeksproject Sv 2001 – daadwerkelijk te kunnen invullen. Specifieke instrumenten om de beoogde positie van een actieve zittingsrechter en zijn invloed op bijvoorbeeld een meer contradictoir proces en een sterkere positie voor de procesdeelnemers in de toekomst inhoud te kunnen geven ontbreken tot op heden. Er zijn bijvoorbeeld nog geen plannen naar voren gebracht voor een uitwerking van de regiezitting en een sterkere positie van de rechter ten aanzien van de tenlastelegging en invloed op het oproepen van getuigen. De rechter ter terechtzitting zal daarom zelf uiterst alert moeten zijn om zijn beoogde actieve rol in te vullen. De vraag is dan ook of de rechter die rol wel kan waarmaken zonder extra handvatten en in een tijdsgewricht waar de behandelingstijd die beschikbaar is voor elke zaak als maar krappert wordt. Deze problematiek is nog pregnanter als we die plaatsen in het licht van de in de rechtspraak geaccepteerde ‘bestrafing van tardief verweer door de verdediging of een onvoldoende actieve proceshouding.

---

¹¹ Deze karakteristiek wordt ook wel aangeduid als ‘de procesverplichting’.

Actieve proceshouding verdachte/verdediging

Er zijn ook belangrijke verschuivingen zichtbaar in de eisen die aan de verdachte/verdediging worden gesteld. We zien bijvoorbeeld dat voor het instellen van appel meer activiteit wordt verwacht van de partijen vanwege het ingevoerde 'beperkt grievenstelsel'. Ook als gevolg van de invoering van de strafbeschikking worden hogere eisen gesteld aan de activiteit van betrokkenen. In geval van een strafbeschikking komt de verdachte weliswaar een recht van verzet toe, maar hij zal zelf actie moeten ondernemen om een behandeling van het betreffende strafbare feit door een rechter te bewerkstelligen.

Als de voorstellen voor versterking van de positie van de rechter-commissaris tot wet worden verheven zal de verdediging uitermate voorzichtig moeten zijn om verzoeken tot het horen van getuigen en het inschakelen van deskundigen niet onnodig uit te stellen tot de terechtzitting. Als de zittingsrechter zich te zijner tijd meer gelegen laat liggen aan de door de wetgever beoogde efficiencywinst tijdens het eindonderzoek dan het gepretendeerde behoud van de zijn actieve rol kan een dergelijk laat verzoek de verdediging namelijk duur komen te staan.

Versterking contradictoir karakter

Hoewel in het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 uitdrukkelijks gepleit voor een meer contradictoir karakter van het strafproces zien we een dergelijke bijsturing tot op heden niet voor het eindonderzoek gerealiseerd. De Wet stroomlijning hoger beroep versterkt het contradictoir karakter van de behandeling in appel niet. De wet vraagt wel – en anders dan voorheen - om een actieve proceshouding van de partij die het hoger beroep instelt.

Het contradictoir karakter van de terechtzitting wordt ook niet versterkt door het spreekrecht en de nieuwe hoedanigheid die het slachtoffer is toegekend, hetgeen met name het gevolg is van het feit dat het slachtoffer niet de rol van procespartij, maar 'slechts' van procesdeelnemer heeft gekregen. Een versterking van het contradictoire karakter van de terechtzitting ligt ook niet besloten in de tot nu toe bekende vervolgplannen van de minister. Het realiseren van een meer contradictoir karakter van de terechtzitting zonder de procesposities van partijen en procesdeelnemers in de wet steviger te beleggen, zal sterk afhankelijk zijn van de attitude van die betrokkenen en in het bijzonder van een actieve proceshouding van de rechter die een dergelijke attitude ondersteunt.

Tot slot

Een notitie met de titel 'Algemeen Kader herziening strafvordering' wekt de verwachting dat daarin op het niveau van aanleiding, noodzaak en richting een basis wordt gelegd voor de beoogde herziening van het Wetboek van Strafvordering. Deze verwachting wordt – zo blijkt uit het voorafgaande - niet waargemaakt. Het staat buiten kijf dat Groenhuijsen niet voor niets al tijdens de discussies over de resultaten van het Onderzoeksproject Strafvordering 2001 waarschuwde voor partiële invoering van voorstellen. De kans dat de reeds gerealiseerde herzieningen niet zullen worden gecompliceerd met de daarmee samenhangende noodzakelijke herzieningen voor onder

meer het eindonderzoek, het contradictoire karakter daarvan en aanknopingspunten voor de actieve rol van de rechter in zo'n veranderde context lijkt groot.

Toch is dat completeren essentieel. Aan wetgeving in onze democratische rechtsstaat mogen immers eisen worden gesteld die zijn gerelateerd aan de aanleiding voor de voorgestelde wijzigingen, aan de richting en het niveau daarvan en aan de aan voorgestelde wijzigingen ten grondslag liggende uitgangspunten.¹² Het belang van die eisen groeit nu de wetgever lijkt voort te gaan op de weg van gefaseerd aanbrengen van 'verbeteringen' in het Wetboek van Strafvordering. Een wetboek zonder consistent fundament en onvoldoende interne samenhang zal wellicht niet ten onder gaan, maar de kracht, het rechtstatelijk gezag en de slagkracht voor procesdeelnemers in de rechtspraak wordt daarmee zeker niet gediend.

Nu onder het huidige kabinet bovendien op ad hoc basis veel en ook tamelijk ingrijpende wetsvoorstellen voor het strafprocesrecht aan de orde van de dag lijken te zijn, is te meer duidelijk dat het belang van aandacht voor samenhang en consistentie van het Wetboek van Strafvordering geen luxe, maar harde noodzaak is.

---

¹² Aanwijzingen voor de regelgeving bekrachtigen deze eis. Aanwijzingen voor de regelgeving, SDU, Tweede druk, Den Haag 1998; in het bijzonder kan worden gewezen op de eisen rondom de inhoud van de Memorie van Toelichting, aanwijzing 212.